

Özgün Makale

Tarihî Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesinde Parazit Mimari Kullanımı: Santral İstanbul ve Müze Gazhane¹

Using Parasitic Architecture to Refunctionalized Historical Industrial Buildings: Santral İstanbul and Müze Gazhane

İ. Emre KAVUT*
Handan Ece SELÇUK**

Öz

Tarihî yapılar, yapıldığı dönemin sosyo-ekonomik durumunu yansıtan, bulunduğu toplumun geçmişi ve bugünü arasında köprü oluşturan, toplumun sahip olduğu değerleri ve kültürü anlatan yapılardır. Tarihî yapı kavramı içinde incelenen endüstri yapıları, 19. yüzyılda gerçekleşen Endüstri Devrimi sonrası görülmeye başlamıştır. Belirli bir üretime yönelik ve işlevine odaklı olarak ortaya çıkan endüstri yapıları, ait oldukları yerin ve o yerdeki toplumun, o dönemdeki sosyolojik, kültürel ve teknolojik yapısının izlerini taşımaktadır. Endüstri yapılarının korunması, bu izlerin gelecek nesillere ulaştırılması bağlamında önem arz etmektedir. Tercih edilen koruma yöntemlerinden biri de yeniden işlevlendirmedir. Yeniden işlevlendirme, endüstri yapıları ve çevrelerinin geleceğe aktarımı ve fiziksel-kültürel devamlılığın sağlanması adına gerekli bir uygulamadır. Bu noktada tercih edilen tasarım stratejilerinden biri de parazit mimaridir. Bu çalışma kapsamında Türkiye’de müze olarak yeniden işlevlendirilmiş endüstri yapılarına örnek olan Santral İstanbul ve Müze Gazhane yapıları Nedensel Karşılaştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Santral İstanbul yerleşkesinde görülen yapıların parazit oluşturmadığı ancak Müze Gazhane kapsamında gerçekleştirilen işlemlerin parazit oluşturarak gazhane kompleksini işgal ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Endüstri Yapısı, Yeniden İşlevlendirme, Parazit Mimari, Santral İstanbul, Müze Gazhane.

¹ Makalenin başvuru tarihi: 26.02.2022. Makalenin kabul tarihi: 18.04. 2022

* Doç. Dr., İç Mimarlık Bölümü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, emre.kavut@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2672-4122.

** Yüksek lisans öğrencisi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, selcukhandanece@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0871-0926.

Abstract

Historical buildings are structures that reflect the socio-economic situation of the period they were built, create a bridge between the past and present of the society in which they are located, and describe the values and culture they have. Industrial structures, which are one of the types of structures examined within the concept of a historical building; began to be seen after the Industrial Revolution in the 19th century. Industry structures that emerged with a focus on a specific production and function; bear the traces of the place they belong and the sociological, cultural, and technological structure of the society at that time. Protection of industrial structures is important in transmitting these traces to future generations. One of the preferred methods of protection is refunctionalization. Refunctionalization is a necessary practice in order to provide the physical-cultural continuity of historical industrial buildings and environments. At this point, one of the preferred design strategies is parasitic architecture. Within the scope of this study, Santral Istanbul and Müze Gazhane structures, which are examples of industrial structures refunctionalized as museums in Turkey, were examined using the Causal Comparison method. As a result of the examinations, it has been concluded that the structures seen in Santral Istanbul do not cause “parasitic”, but the practices carried out in Müze Gazhane create parasitic and occupy the Gazhane complex.

Keywords: Cultural Heritage, Industrial Structures, Refunctionalization, Parasitic Architecture, Santral Istanbul, Müze Gazhane.

Giriş

Tarihî yapılar, yapıldığı dönemin sosyo-ekonomik durumunu yansıtan, bulunduğu toplumun geçmişi ve bugünü arasında köprü oluşturan, toplumun sahip olduğu değerleri ve kültürü anlatan yapılardır. 1983 yılı 2863 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na göre tarihî yapılar; “tarih öncesi ve tarihî devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihî devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” olarak ifade edilmektedir. Geçmiş toplumların ekonomik, siyasal, dinsel ve sosyal yaşamları, tarihî yapıların temelini oluşturan etkenlerdir (Mahrebel, 2006).

Tarihî yapı kavramı içinde incelenen yapı tiplerinden biri olan endüstri yapıları; 19. yüzyılda gerçekleşen Endüstri Devrimi sonrası görülmeye başlamıştır. Endüstri Devrimi, “başta buhar gücü olmak üzere yeni buluşların etkisiyle makineleşmenin gerçekleşmesi, makineleşmiş endüstri sonrasında sermaye birikimin artması ve zincirleme bir şekilde üretim süreçlerinin değişmesi ile ortaya çıkmıştır” (Durmuş, 2019, s. 7). Devrim İngiltere’de başlamış ve Avrupa’ya yayılmıştır. Kısa bir süre sonra tüm dünyada görülen etkileri; ekonomik, kültürel, siyasal sonuçlar doğurmuştur. Endüstri kavramı insan hayatına girmiş, makineleşme artmış ve günlük yaşam etkilenmiştir. Tarım toplumu endüstri toplumuna dönüşmüştür. Üretimin sağlanması için işgücü ihtiyacı oluşmuş ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Binnur Kıracı (2001) endüstri yapılarını; üretim yapıları (fabrikalar), ulaşım yapıları (liman ve demiryolu yapıları, kanallar ve köprüler), depolar ve hal yapıları, satış-sergi mekânları ve işçi yerleşmeleri olarak sınıflandırmıştır.

Belirli bir üretime yönelik ve işlevine odaklı olarak ortaya çıkan endüstri yapıları, ait oldukları yerin ve o yerdeki toplumun, o dönemdeki sosyolojik, teknolojik, ekonomik yapısının izlerini taşımaktadır (Piran, 2016). Bu izlerin gelecek nesillere ulaştırılması bağlamında tarihî endüstri

yapılarının korunması önem arz etmektedir. Korunan yapıların kültür aktarımındaki rolü büyük olacaktır. Kültürün sonraki nesillere aktarımında, yapıların yeniden kullanıma açılmaları fikri gündeme gelmiştir. Temelleri 19. yüzyıla dayanan bu düşünce, zamanla kültür mirası sayılan tarihî yapıların korunmasında tercih edilen başlıca yöntemlerden biri olmuştur.

Yapıya eklenen bu yeni mekânları; tarihî yapının dönemine gönderme yapacak ve dönemin üslubunu yansıtacak nitelikte kurgulamanın yanı sıra, yapıya bütünüyle zıt, çağın tasarım anlayışı ve teknolojiyle örtüşecek biçimde de kurgulamak mümkündür. Çağdaş ekler; yapıların bugünün koşullarına adaptasyonlarını sağlamakta ve geçmiş ile gelecek arasında kurulan bağda köprü görevi görmektedir. Tarihin izlerini bünyesinde biriktiren bugüne ulaşmış yapı; bu ekler yardımıyla çağa ayak uyduracak ve bünyesinde taşıdığı izleri gelecek kuşaklara aktaracaktır. “Böylece yapı, farklı dönemlerin izlerini taşıyan, farklı katmanların bulunduğu bir girift olarak yaşam döngüsüne devam eder” (Çelik, 2021, s.1). Bu noktada tercih edilen tasarım yaklaşımlarından biri de “parazit mimari”dir.

Bu bağlamda çalışmada, kültür mirası kapsamında değerlendirilen tarihî endüstri yapıları ve bu yapılar üzerinde uygulanan yeniden işlevlendirme yaklaşımında parazit yapılanmaları incelemek amaçlanmıştır. Yapıların korunmasında tercih edilen metotlardan biri olan yeniden işlevlendirme yaklaşımı, Türkiye’de de bugünkü adlarıyla Santral İstanbul ve Müze Gazhane projelerinde kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında, bahsedilen yeniden işlevlendirme projelerinde parazit yapılanmalar gerçekleştirildiği hipotezinde bulunulmuştur. Bilimsel araştırma yöntemleri incelenmiş, araştırmada kullanılacak yöntem Nedensel Karşılaştırma olarak belirlenmiştir. Yeniden işlevlendirmede, yapılara eklenen parazit ekler irdelenmiş ve çalışmanın kapsamını oluşturan Santral İstanbul ve Müze Gazhane örnekleri üzerinden açıklanmıştır. Oluşturulan araştırma deseninde, ana başlık referans alınarak alt başlıklar belirlenmiş, böylece çalışmada izlenecek yol çizilmiştir.

Şekil 1. Araştırma deseni.

Kültürel Miras Olarak Endüstri Yapıları

Kültürel miras; kimlik ve benlik ile ilgili, toplumda tarih boyunca sahip olunan somut ve soyut değerlerin tümüdür (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017, s.60). Kültür mirasları önceki kuşaklardan kalan, evrensel boyutta değere sahip ve korunarak günümüz koşullarına ulaşmaları ile bugüne ışık tutacak olan değerlerdir. Toplumun hafızası sayılabilecek bu değerler, birlik ve beraberliği sağlayan ve toplumu ayakta tutan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Geçmişini, kökenini bilen bir toplumun temelleri yere daha sağlam basacaktır.

UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası kurumların yayınlarında kültürel miras; somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras, doğal miras ve sualtı kültür mirası olarak dört başlıkta

incelenmiştir. Bu çalışmada incelenecek olan endüstri yapıları somut kültürel miras sınıfında yer almaktadır. “Endüstri yapısı” kavramı 19.yüzyıl ve sonrasında gelişmiştir. Bu dönemde İngiltere’de gerçekleşen Endüstri Devrimi sonucu toplumlar yaşama ve düşünme biçimlerini değiştirmiş, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarda etkileri olan bir dönüşüm sürecine girmiştir (Piran, 2016). Bu dönüşüm sonucu ortaya çıkan “endüstri” kavramı yeni yapı tiplerinin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Endüstri, Doğan Hasol’un (1979) ifadesi ile, hammaddeleri yapılı hâle getirmek için uygulanan iş ve bu eylemin bütünü oluşturulan uygulamaların tümüdür (s. 174). Endüstri yapıları da bu işlerin üretildiği mekânlardır. 19.yüzyılda buhar gücünün keşfi ve buna bağlı makineleşmenin sonucu olan sanayi üretimleri için mekân gereksinimi doğmuş ve endüstri yapıları bu amaçla kurgulanmıştır. Bu yapıların devrim sonucu gelişen teknikler ve teknolojiler ile üretimi hız kazanmıştır. Hızla büyüyen bu endüstrileşme, toplumların ve o toplumu oluşturan bireylerin yaşamları için de dikkate değer bir değişimi ifade etmektedir. İşçi sınıfının doğuşu ile gündelik yaşam biçimi değişmiştir. Bu yeni yaşam biçimi kentsel yapılaşmaların değişimini de beraberinde getirmiş, sanayi bölgeleri, işçi konutları, fabrika ve tersane yapıları, elektrik üretim tesisleri (santraller), gazhaneler ve ulaşım yapıları gibi somut kültür mirası örneklerinin ortaya çıkışını sağlamıştır.

Somut yapıların yanı sıra, toplumun tarih boyunca süre gelen kültür, gelenek ve tecrübelerini de birlikte değerlendiren kültürel miras, konu endüstrileşme olduğunda günümüze daha yakın değerleri göz önüne sermektedir. Yapıldıkları dönemin tarihsel değerlerine ışık tutan endüstri yapıları, sanayileşmenin geliştirdiği teknolojilerle işlev kazanmış ve günümüze kadarki süreç içerisinde yine gelişen teknolojiler ile işlevlerini yitirmiştir. Bu sebeple bu yapılar bünyelerinde barındırdıkları mekanik sistemler ve strüktürlerle, teknolojinin geçmişten bugüne uzanan evrelerinin somut kanıtları niteliğindedir (Piran, 2016). Zaman içinde yalnızca teknolojik değil ekonomik ya da siyasal sebeplerle de âtil duruma düşen endüstri yapılarının, tarih boyunca yaşanan gelişim ve dönüşümlerin izlerini barındırması, bu yapıların kültür devamlılığının sağlanması açısından korunması konusunu gündeme getirmiştir. Kültür aktarımı, bu yapılar ve gelecek nesillerin buluşabildiği ölçüde gerçekleşebilecektir. Bu noktada, “yeniden işlevlendirme” kavramı önem kazanmaktadır.

Yeniden İşlevlendirme Yaklaşımının Gelişimi

Koruma kavramı; fiziksel ve kültürel mirası birlikte ele alan bir yaklaşımdır. ICOMOS tarafından 1994 yılında yayımlanan Nara Özgünlük Belgesi’nde “koruma” kavramı, “Bir yapıtı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemler” ifadeleri ile açıklanmıştır. Bu belgeye göre; “Kültürler ve toplumlar, miraslarını oluşturan ve korunması gereken somut ve soyut anlatım biçimleriyle kendilerini ifade ederler. Bu anlatım biçimlerine saygı gösterilmelidir.” (ICOMOS, 1994). Koruma yaklaşımları, amaçlanan bu saygı çerçevesinde gelişmektedir. 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde ifade edilen tanıma göre; “Koruma ve Korunma; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir”. Burada sözü edilen koruma yaklaşımlarından biri olan fonksiyon değiştirme işlemi, yeniden işlevlendirme kararıdır.

İnsan, “bugünü kadar geçmişini ve geleceğini de önemsemeye başladıktan sonra, anıtlara da değer vermeye başlamış” ve bu anıtlar üzerinde koruma bilinci geliştirmiştir (Dedehayır, 2010,

s.9). Eski, tarihî kalıntıları koruma kaygısı, tarih boyunca her dönemde farklı nedenlerle ve gayelerle üzerinde durulan bir konu olmuştur (Dedehayır, 2010). Koruma düşüncesinin temellerinin mimarlık tarihinin başlarına dayanmasına karşın, tarihî yapıların belirli sistemler doğrultusunda korunmaları anlayışı, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi sonucu aristokrasiye bağlı yapıların bilinçli yıkımı ve Endüstri Devrimi sonrası ortaya çıkan yeni malzeme ve yapım teknikleri ile inşa edilen yapıların kent dokusuna olan uyumsuzluğu neticesinde ortaya çıkmıştır (Ersen, 2015). Bu bağlamda restorasyon çalışmaları sistematik bir biçimde 19. yüzyılda uygulanmaya başlanmıştır. Mimar, mühendis ve mimarlık tarihçisi Emmanuel Viollet le Duc, yayımladığı *Mimarlığın Akılcı Ansiklopedisi* adlı 10 ciltlik eserinde “restorasyon” kelimesini kullanmış ve gelişmiş güzel sanatları bir düzene sokmayı amaçlamıştır. Duc’e göre bir yapı hem görünüş olarak hem de strüktürel olarak yapıldığı dönemin üslubuna uygun restore edilmelidir (Ahunbay, 1999). Restoratör kendini o anıt ya da yapının mimarının yerine koymalı, yapının ait olduğu dönem ile üslup birliği oluşturmalıdır.

Sonraki dönemlerde Viollet le Duc’ün üslup birliğine ulaşma kaygısına karşı eleştiriler oluşmaya başlamış ve buna tepki olarak “Romantik Görüş” John Ruskin öncülüğünde gelişmiştir. Ruskin’in romantik görüşü, restoratör mimarları üslup birliği yapma kaygısıyla, yapılar üzerinde varsayım dayalı onarımlar ve tamamlamalar yaptıkları gerekçesiyle eleştirmektedir (Ersen, 2011). John Ruskin’e göre, anıt ya da yapı üniktir ve mimarı tekrarlanamaz. Yapı, ait olduğu dönemin kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal koşulları altında inşa edilmiştir ve bu bakımdan eşsizdir. Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture* adlı yapıtında, restorasyonun “bir yapının başına gelebilecek en büyük felaket” olduğunu ifade etmiştir ve ona göre, “anıt zamanın etkilerine dayanabildiği sürece ayakta tutulmalı fakat onursuz, sahte bir kopyanın onun yerini almasına izin verilmemeli”dir (aktaran Ahunbay, 1999). Buradan hareketle gelişen Anti-restorasyon anlayışı, yapıların düzenli ve periyodik olarak bakımlarının yapılması ve böylelikle restorasyona ihtiyaç duyulmadan korunacağını savunmaktadır.

Devam eden süreçte, Viollet le Duc’ün Stilistik Rekompozisyon düşüncesine ve John Ruskin’in Romantik Görüşü’nün “kaderci”liğine karşı iki farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlardan ilki İtalya’da Luca Beltrami öncülüğünde gelişen “tarihî Restorasyon Kuramı”dır. Kuram, yapılara uygulanacak restorasyon işleminin tarihî belgelerden edinilen somut veriler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. İkinci anlayış ise “Çağdaş Restorasyon Kuramı”dır. Kuram, bugünün restorasyon anlayışlarının temelini oluşturmaktadır. Camillio Boito, öncüsü olduğu bu yaklaşımda, kendinden önce öne sürülen anlayışları uzlaştırmış ve 5 ilke ile ortaya koymuştur. Boito’nun ilkelerine göre, anıtların tarihî kimliklerine saygı duyulmalı, yenileme ve eklerden kaçınılmalı, ek yapılması gerekiyorsa somut verilere dayandırılmalı, farklı dönemlerde yapılmış olan ekler korunmalı ve restorasyon işlemleri raporlanmalıdır (aktaran Ahunbay, 1999, s.18). Boito’nun belirlediği bu ilkelerin uluslararası boyutta kabul görmesini sağlayan Gustavo Giovannoni, bu kuramın geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Giovannoni, Boito’nun görüşlerine ek olarak restorasyon işlemlerinin daha bilimsel yapılması gerektiğini vurgulamış ve tarihî yapıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yeniden kullanılmalarını önermiştir. Ona göre, çağın tekniklerinin akıllıca kullanıldığı ve yeniden işlev kazanmış bir yapı tarihî sürekliliği de sağlayacaktır. Bahsedilen bu veriler doğrultusunda bu çalışmada, endüstri yapılarının korunmasında değinilen yaklaşım, Gustavo Giovannoni öncülüğündeki yeniden işlevlendirme yaklaşımıdır.

Yeniden işlevlendirme, zamanın ve mekânın sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Yeniden işlevlendirme kararı uygulanmış olan, tarihsel süreçte sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik pek çok kırılma noktasına şahitlik eden tarihî yapılar, zamanın katmanlarını ve sürekliliğini göz önüne serecektir. Bu, tarihî endüstri yapıları ve çevrelerinin gelecek nesillere aktarımı ve fiziksel-kültürel devamlılığın sağlanması adına gerekli bir uygulamadır (Uğursal, 2011). Burada sözü edilen tarihî çevreler bütün olarak ele alınır. Yapılar ve bu yapıların çevresinde şekillenen yaşantı bu bütünü oluşturan unsurlardır. Tarihî çevreler üzerinde uygulanacak olan yeniden işlevlendirme kararı, fiziksel ve kültürel mirası birlikte koruyacak ve geleceğe aktaracaktır. Bu bağlamda endüstri yapılarının sonraki nesillere aktarımı, içinde yaşanılan çağa entegre edilmesi ile sağlanacaktır. Bulunduğu çağa adapte olmuş endüstri yapısı, hem bünyesinde barındırdığı farklı dönemlere ait sosyal yaşantı, ekonomik durum ve teknolojik olanakların izlerini bugüne taşımış olacaktır hem de yeni fonksiyonu ile ihtiyaçlara cevap verecektir. Günümüz yaşantısında yer bulan endüstri yapılarında, verilen yeni işleve bağlı olarak ek mekân gereksinimleri doğabilir. Bu gereksinimler çağın malzeme ve yapım teknikleri kullanılarak çözümlenecektir. Yapıya ilave edilecek bu ekler yapının mimarisıyla aynı dilde ya da yapıya tamamen zıt ve içinde bulunulan dönemin imkânlarını yansıtır düzeyde kurgulanabilir. Bu tür çağdaş eklerin kurgulanmasında tercih edilen tasarım stratejilerinden biri de “parazit mimari”dir.

Parazit Mimari

“Parazit mimarlık” veya global ölçekli ifade edildiği şekli ile “parasitic architecture”, çıkış noktasını biyolojideki karşılığından alan, mevcut olana ek alternatif mekân tasarımları gerçekleştirilmesi amaçlanan bir tasarım stratejisidir. Biyolojinin bir konusu olan parazitler, yaşamlarının sürekliliğini sağlayabilmek için başka bir canlıya tutunan organizmalar olarak ifade edilmektedir. Bu organizmalar “konak” isimli canlıdan beslenmekte ve tüm yaşamsal fonksiyonlarını bu canlılar üzerinden sağlamaktadır (Üskün Demirkaya ve Maçka Kalfa, 2017). Parazit ve konağı arasında gerçekleşen bu iletişimde konak, parazit için taşıyıcı görevini üstlenmektedir (Myburg’dan aktaran Çörekçiöğlü, 2014). Parazit organizma ve eklemlendiği konağın birlikte kurduğu bu ilişki bir nevi ekolojiktir. Bir metafor olarak mimarlık literatüründe yer bulan parazitler, konak hücreden tümüyle yararlanmaktadır. Bu durum mimari parazitlerin de temel özelliğini oluşturmaktadır. Biyolojik açıdan sömürücü olarak nitelendirilen parazit hücre, konu mimari olduğunda konak için karşılıklı fayda sağlayan bir unsura dönüşmektedir.

Parazit bir eklemlenme, çağdaş kent dokuları için alternatif alanlar yaratmakta, o kentin sakinlerine yeni perspektifler kazandırmakta ve açığa çıkmamış yeni mekânsal ihtimaller sunmaktadır. Kent içinde görülen bir mimari parazit, dâhil olduğu mevcut yerleşimi kendi varlığının devamlılığı için kullanmakta ve bu mevcut düzene ayak uydurmaktadır. Parazit hacim eklendiği strüktürde yeni yaklaşımlar oluşturmaktadır. Mevcut yapıda gelişen yeni yaklaşımlar sonucunda yapı yeniden tanımlanmış olacaktır. Kent içinde yaşanan dönüşümlere ayak uyduran ve kentin gereksinimlerine cevap niteliği taşıyan mimari parazitler, fonksiyonunu yitirerek atıl duruma düşmüş yapıları yeniden kente kazandırma olanağı sunmaktadır. Bu noktada parazit oluşumlarının, tarihî yapıların yeniden işlevlendirilmesinde bir alternatif oluşturabileceği yaklaşımı gündeme gelmektedir. Parazit eklemlenmeler, mevcut yapının kapasitesini arttırırken ya da yapıya yeni fonksiyon kazandırırken, geçici veya kalıcı olarak oluşturulabilmektedir. Ancak parazit mimari yaklaşımının öncüsü olarak görülen O. Mathias Ungers; kavramı, yapıları kişisel hedeflerle, informal olarak ve plansız biçimde kullanmak olarak ifade etmiştir (Pit, Steller ve Streng, 2017).

Parazit bazı durumlarda konağa tek taraflı biçimde eklenebilmekteyken bazı durumlarda konağı tamamen işgal edebilmektedir, bu durum konak için tehdit anlamına gelmektedir (Myburg'dan aktaran Çörekçioğlu, 2021).

Türkiye’de Yeniden İşlev Kazanmış Endüstri Yapıları

İktidar merkezi ve başkent olan İstanbul ve çevresi, Osmanlı Devleti’nde 19.yüzyılda yaşanan endüstrileşmenin en yoğun görüldüğü yer olmuştur. İstanbul, ulaşım imkânları ve transfer ağlarının genişliği sebebi ile Osmanlı’nın endüstri merkezi konumuna ulaşmıştır. 20.yüzyıla gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan endüstri işletmelerinin %55’inin yalnızca İstanbul ilinde bulunduğu görülmektedir (Ökçün’den aktaran Köksal ve Ahunbay, 2010). Bu endüstri yapılarının bazısı hâlâ kısmen de olsa işlevini sürdürmekteyken büyük bir çoğunluğu 20. yüzyıl ortalarında çeşitli nedenlerle fonksiyonunu yitirmiştir. Endüstri yapılarının, teknolojik olanaklarının yetersiz kalması, verimli bir şekilde işletilememiş oluşu, kent yaşamı açısından olumsuz koşullara sebep olması gibi gerekçelerle kapatılmaları ya da işlevlerini kaybetmeleri Türkiye’de yer alan endüstri yapılarında da karşılaşılan bir durum olmuştur. Köksal ve Ahunbay (2010) yaptıkları çalışmada, İstanbul’da yer alan ve günümüze ulaşmış endüstri yapılarını belirlemiş, bu yapıları; enerji üretimi, gıda üretimi, deri üretimi, giyim-dokuma üretimi, kimyevi madde üretimi, toprak ve maden işletmesi amaçlarına göre sınıflandırmıştır.

Yukarıda bahsi geçen endüstri yapıları, Endüstri Devrimi’nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Endüstri devrimini, yalnızca teknolojik bir devrim olarak görmek yanlış olacaktır. Devrim; insanların düşünce biçimlerinde ve yaşam şekillerinde değişikliklere sebep olan, sosyal, kültürel ve ekonomik etkiler yaratan transformatif bir süreç sunmuştur. Bu süreçte üretim tekniklerinde de gelişmeler yaşanmıştır. Devrim sonrası, üretim amaçlı inşa edilmiş, korunmaya değer pek çok sanayi yapısı mevcuttur. Üretim; toplumların gelişmeleri, bu sayede var olmaları ve bu varlığın sürekliliğinin sağlanması açısından gerekli bir eylemdir (Özsırkıntı Kasap’tan aktaran Piran, 2016, s. 42). Bu eylemlerinin gerçekleştiği, geçmişe dair izlerin somut kanıtları olan ve toprakları üzerinde bulunduğu ülkelerin ekonomik açıdan gelişimine fayda sağlayan ancak yıllar içinde işlevsiz kalmış endüstri tesisleri, toplumun ve kentin yararı göz önünde bulundurularak yeniden kullanılmaktadır.

Tarihî endüstri yapılarının korunması konusunda, yapı için seçilecek fonksiyonun uygunluğu önem arz etmektedir. Yapıların yeniden değerlendirilmelerinde tercih edilen işlevlendirmelerden biri de müze olarak kullanılmalarıdır. Müzeler, tarihî nitelik barındıran eserleri sergileyen, koruyan, bilimsel yöntemler kullanarak değerlendiren ve inceleyen çok amaçlı sanat ve bilim kurumlarıdır (Maccario Kuruoğlu’ndan aktaran Yıldız, 2019, s.21). Müzecilikte 20. yüzyılda yaşanan değişimler sonucu müze mekânları; eğitim imkânları barındıran, çeşitli etkinliklerin kurgulandığı ve deneyimleyen için farklı tecrübeler sunan alanlar hâline gelmiştir (Yıldız, 2019). Yeni işlevleriyle çağa adapte olan endüstri müzeleri, tüm bu kriterleri karşılamının yanında teknoloji tarihini de bünyesinde barındıran özel mekânlar olarak varlık göstermektedir.

19. yüzyılda Osmanlı’daki sanayileşme çalışmaları içinde, modernleşmenin bir nevi simgesi sayılan “elektrifikasyon”un önemi büyüktür. Sanayi tipi üretimin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan enerjinin sağlanması amacıyla tesisler kurulmuştur. Gazhaneler bu tesislerin ilk örnekleridir. Daha sonra tesislere santral yapıları da eklenmiş ve elektrik sektörü için yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Dervişoğlu Okandan, 2016, s. 41). Endüstriyel geçmişin önemli simgelerinden olan bu enerji üretim tesisleri, bahsedilen amaçla işlevlendirildikleri takdirde “endüstri

müzeleri” türü içinde değerlendirilmektedir. Türkiye’de de bahsedilen kriterleri sağlayan, müze olarak yeniden işlevlendirilmiş enerji üretim yapıları bulunmaktadır. Çalışmanın bu aşamasında seçilmiş olan yapılara, yeni fonksiyonları kazandırılırken dâhil edilmiş parazit ekler incelenecektir.

Santral İstanbul - Silahtarağa Elektrik Santrali

İstanbul’da modern hayatın ilk gelişmeleri 19. yüzyıl ortalarında, 1854 yılında Dolmabahçe Sarayı için inşa edilmiş olan Dolmabahçe Gazhanesi üzerinden sokakların aydınlatılması ile başlamıştır. Cadde-i Kebir veya şimdiki bilinen adıyla İstiklal Caddesi, gaz verilerek aydınlatılan ilk cadde olmuştur (Ergin’den aktaran Kıraç ve Kaptı, 2004, s. 29). Bu gelişmelerden sonra Osmanlı’da, Batılılaşmanın bir gerekliliği olarak aydınlatma için, başkentte de diğer dünya şehirlerinde olduğu gibi elektrik kullanılmasına dair görüşler gündeme gelmiştir. Böylece daha verimli bir enerji kaynağı olan elektrik için çalışmalara başlanmıştır.

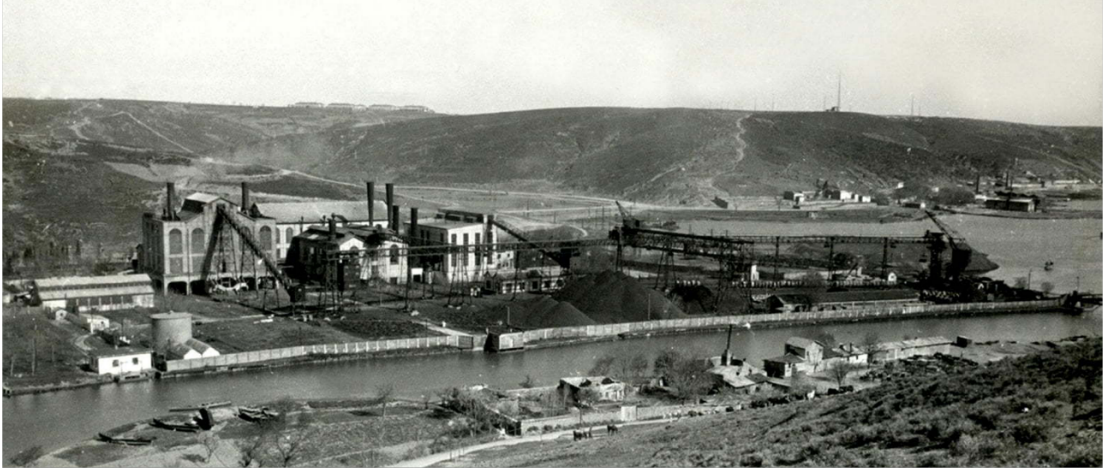
20. yüzyılın başlarına kadar büyük Avrupa şehirlerinde sokakların ve evlerin aydınlatılabilmesi için kullanılan hava gazı fenerleri, 20. yüzyılda yerini elektriğe bırakmıştır. Evler ve sokakların yanı sıra fabrikalarda, yani sanayi üretim tesislerinde de buharlı makineler yerine elektrik gücü kullanılmaya başlanmıştır. İstanbul’da elektrik gücünün kullanımına dair çalışmalar da bu dönemde hız kazanmıştır. İstanbul’da elektrik gücünün hangi yöntemle ve nasıl kullanılacağı üzerinde önemle durulmuştur çünkü başkent, diğer şehirler için örnek teşkil edecektir (Kıraç ve Kaptı, 2004, s. 29). Hazırlanan şartname ve sunumu sonucunda, 1910 yılında Macar Gans Elektrik şirketi ile Osmanlı Devleti arasında 50 yıllık bir anlaşma imzalanmış ve şirkete İstanbul için bir elektrik santrali kurulması için yetki verilmiştir (Seçer Kariptaş, 2019, s. 63). Santral İstanbul ya da ilk kurulduğu adıyla Silahtarağa Elektrik Santrali; 1913 yılında, Gans Elektrik tarafından, Alibeyköy ve Kâğıthane derelerinin yanında, Haliç’te kurulmuştur (Yıldız, 2019, s. 74) (Görsel 1). Santral, Türkiye’de kurulan ilk termik santraldir (Kıraç ve Kaptı, 2004, s. 29). Tesis için derelerin Haliç’e döküldüğü Silahtarağa bölgesinin seçilmesinin nedeni, merkezi oluşunun yanında Rumeli yakasına ek olarak Anadolu yakasına da elektrik verilmek istenmesidir. Elektrik enerjisinin boğazı geçerek Anadolu yakasına ulaşabilmesi için en uygun konumun bu bölge olduğuna karar verilmiştir (Erengil’den aktaran Kıraç ve Kaptı, 2004, s. 30). Santralin inşa edilmesi ile birlikte şehrin üç noktasına elektrik dağıtılmaya başlanmıştır. Ayrıca bölge, elektrik üretiminin bazı aşamalarında gerekli olacak suyun yakındaki derelerden temin edilebilmesi açısından da uygun bulunmuştur. Yaklaşık 120.000m²’lik bir alanda kurgulanan tesis, 1914 yılında faaliyete geçmiştir. Yıllar içinde kapasitesi genişleyerek hizmet vermeye devam etmiş ancak 1983 yılında teknik sistemlerinde yaşanan eskime ve Haliç ve çevresinde kirliliğe neden olduğu gerekçeleri ile kapatılmıştır. Silahtarağa Elektrik Santrali, bölgede hem hava kirliliğine hem de soğutma suyunun Kâğıthane deresine boşaltılması ile suda sıcaklık farkı oluşturması sonucu termik kirliliğe neden olmaktadır. Santral, Haliç bölgesinde sanayileşmeyi arttırmakla kalmamış, iş gücünün berabere getirdiği yapılaşma sorununu da arttırmıştır. Haliç’in sanayileşme için uygun bir bölge olmadığı anlaşıldıktan ve işletme kapatıldıktan sonra tesis tamamen âtil duruma düşmüştür.

1980’li yıllarda belediyenin de katılımı ile Haliç’in düzenlenmesine yönelik girişimlerde bulunulmuş ve bu çalışmalar sırasında bölgede, kendine has mimarisi ve tarihî değeri ile önem arz eden ancak yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalmış sanayi yapıları olduğu fark edilmiştir. Bunlardan biri olan Silahtarağa Elektrik Santrali ve birkaç yapının daha kurtarılması ve bulunulan çağa kazandırılması öncelikli hedef olmuştur. Santralin, sınırları içinde bulunduğu Eyüp

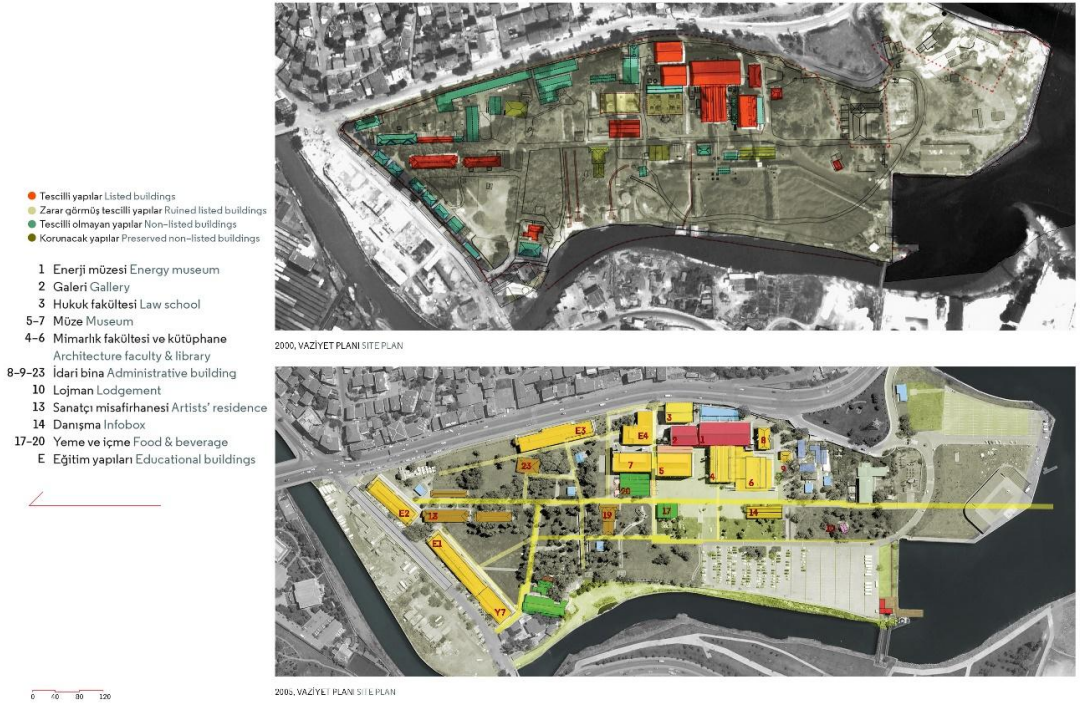

Belediyesi'nin girişimleri ile 1990 yılında bir "enerji müzesi" olarak yeniden planlanması konusu gündeme gelmiştir. "Osmanlı'nın geç dönem, Cumhuriyet'in erken dönem modernite eserlerinden biri olan sanayi yapısı"; Kültür Bakanlığı İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na ait 1991 yılı 2532 sayılı karar ile tescil ettirilmiştir (Dervişoğlu Okandan, 2016, s. 43). "Santraldeki kazan daireleri, makine daireleri, soğutma suyu kanalları, kömür tesisatı (santral), ikametgâhlar, lokalin, trafo binası ve Alibeyköy (Silahtar) deresi üzerindeki iki köprü gerek mimarileri, gerekse donanımlarıyla birlikte bir bütün oluşturduğundan, bunların koruma kapsamına alınmasına karar verilmiştir" (Kıraç ve Kaptı, 2004, s. 39). Bu alanlar endüstri müzesi ve eğitim yapısı olarak yeniden planlanmıştır.

Silahtarağa Elektrik Santrali, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 2004 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne tahsis edilmiş ve yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde yeni işlevi ve yeni adı ile 2007 yılında resmî olarak faaliyete geçmiştir (Görsel 1). Santralin yerleşkeye dönüşüm projesi Emre Arolat Architects, Mimarlar ve Han Tümertekin ve Nevzat Sayın Mimarlık Hizmetleri (NSMH) ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir. Tesise ait fabrika binaları onarılmış, Çağdaş Sanatlar Müzesi, Enerji Müzesi, kütüphane ve eğitim yapıları olarak tekrar değerlendirilmiştir (Görsel 2). Santral içinde konumlanan ve tarihî değer barındıran, üretim makineleri, kayar vinçler ve alet takımları da dâhil olmak üzere taşınır-taşınmaz tüm düzenekler korunmuştur. Yakın endüstri tarihinin somut izleri ve tesisin sembolü niteliğindeki bu unsurlar, geçmiş ve gelecek arasında köprü oluşturmaktadır. Bu izlerin dâhil edildiği yeni mekânları ile Santral İstanbul yerleşkesi; artık elektrik yerine sanat ve bilim üreten bir alan olma statüsündedir (Yıldız, 2019).

Görsel 1: (üstte) Restorasyon öncesi, Silahtarağa Elektrik Santrali, Haliç. (Altta) Santral İstanbul Yerleşkesi, Haliç kıyısından görünüm.

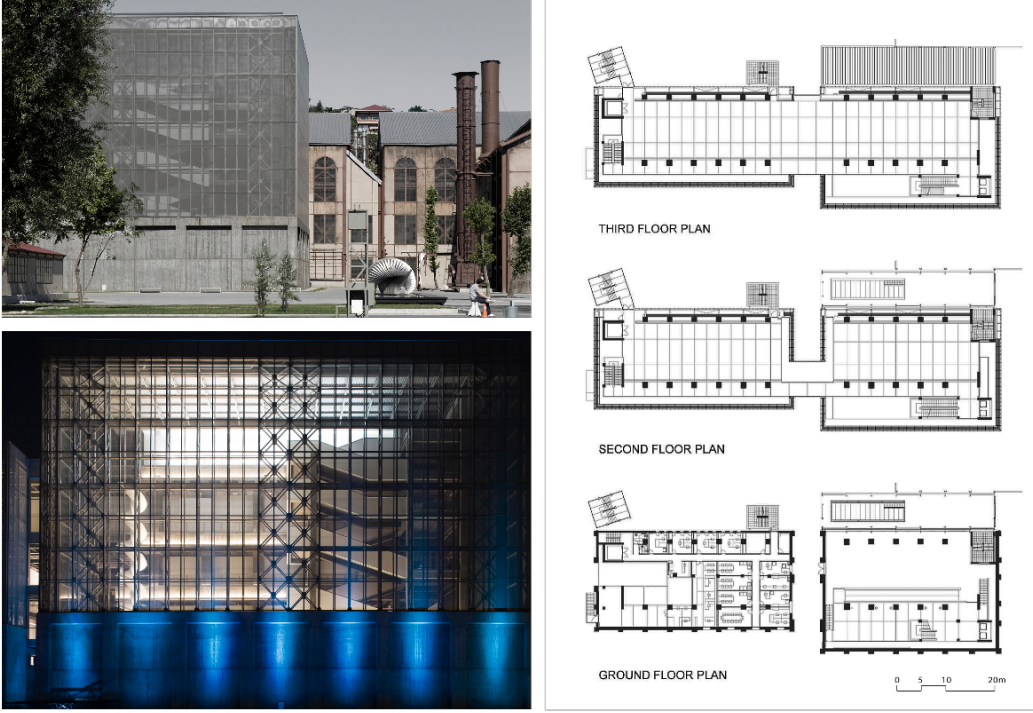

Görsel 2: 2000 ve 2005 yıllarına ait vaziyet planları, ek yapıların yerleşim şemaları.

Yukarıda verilen yerleşim şemasında 5 ve 7 numaraları ile gösterilmiş olan Çağdas Sanatlar Müzesi; renovasyon çalışmaları başlamadan önce yıkılmış ve yalnızca harabe hâldeki temelinde dair izlerin seçilebildiği, 2-4 nolu iki kazan dairesi üzerinde yeniden kurgulanmıştır (Görsel 3). Tasarım Emre Arolat ve Nevzat Sayın tarafından gerçekleştirilmiştir. Birbirinden ayrı ancak oldukça yakın konumlanan kazan daireleri, orijinal vaziyetine uygun biçimde yeniden inşa edilmiştir. Zemin izleri ve ayakta kalan tek duvar tasarıma referans oluşturmuştur. Günümüz mimari anlayışı ile örtüşen bir üslupta tasarlanmış ve 5000m²'lik alana sahip kütleler; cam köprüler kullanılarak birbirine bağlanmıştır (Görsel 3) (Arkitektüel, 2017). Kütlelerin dış cephelerinde küçük delikli alüminyum mesh malzeme kullanılmış bu sayede gün ışığının iç mekâna alımı sağlanmıştır. Gece ise iç mekânda uygulanan ışıklandırma yardımı ile yapıda şeffaf bir hacim izlenimi yaratılmaktadır (Görsel 4).

Müzenin iç mekânında, zemin ve duvar yüzeylerinde tercih edilen beyaz ve gri renk, tarihî tesisin içinde nötr bir etki yaratılmasına olanak tanımıştır. (Görsel 4). Bu sayede tarihî dokuya eklenen yeni yapılanmalar, eskinin önüne geçmemiş, tarihî birikimin görünürlüğüne zarar vermemiştir. Yapının nötr olma durumu, iç mekânda sergilenecek çalışmaların da görünürlüğüne katkıda bulunmuştur. Nevzat Sayın bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

Ya eski yapıların aynısını ya da yepyeni bir bina inşa edecektik. Biz ara bir yol bulmaya çalıştık. Bitip gitmiş bir binanın aynısını yapmama yaran olmazdı. Yeni bir yapının da üçüncü bir dil oluşturarak diğerleriyle yarışması uygun değildi. Biz de olabildiğince nötr yapılar tasarladık. (Aktaran Yıldız, 2019, s. 82)

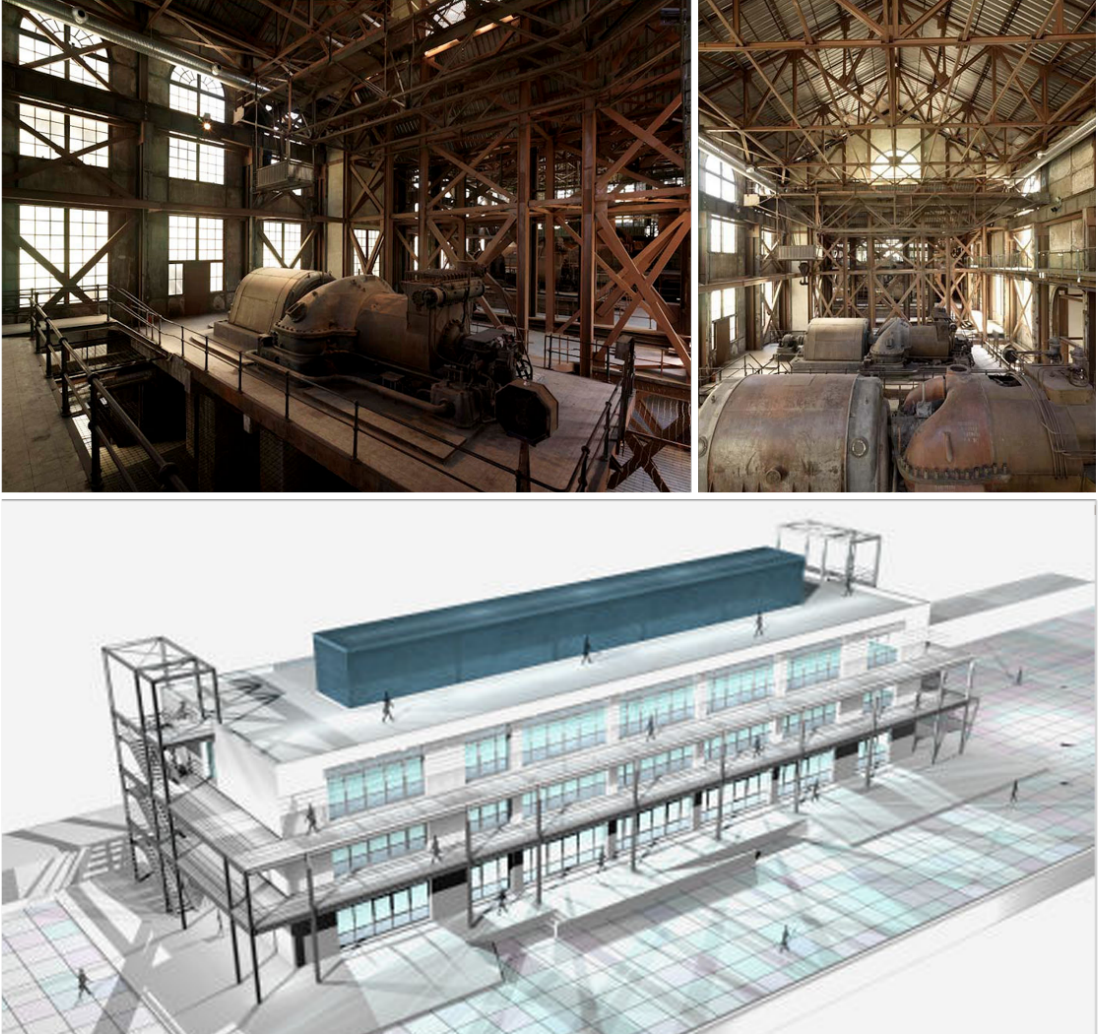

Görsel 3: (üstte) Çağdaş Sanatlar Müzesi dış cephe görünüm (sağda) Yeniden inşa edilmiş yapının plan şemaları ve bağlantı köprülerinin görünümü (altta) Çağdaş Sanatlar Müzesi gece görünüm.

Görsel 4: Santral İstanbul Çağdaş Sanatlar Müzesi, iç mekân görünüm.

Yerleşim planında 1 numara ile ifade edilen Enerji Müzesi ziyaretçilere, çağımızın hayatî unsurlarından biri olan enerji üretimi hakkında tarihî bir birikim sunmaktadır. Han Tümertekin projeye bu aşamada dâhil olmuştur. Santralin, yıllar boyu kent için elektrik üreten ve üretilen elektriği kentin pek çok noktasına ulaştıran 1-2 nolu makine daireleri bu müze kapsamında değerlendirilmiştir (Görsel 5). Müze, endüstriyel mirasın somut simgelerinden biri sayılmaktadır. Bakımsızlıktan çürümeye yüz tutmuş makine dairelerinin müzeleştirilmesi, geçmiş ile kurulmak istenen bağ ve tarihî birikimin gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir adımdır. İç mekâna müze içinde sirkülasyonun sağlanması amacıyla iskele ve basamaklar ilave edilmiştir (Merdim, 2013). Ziyaretçilere enerji üretiminin tüm aşamalarının gösterilmesi hedeflenmiştir. Eğitim yapıları ise santrale ait depo, lokanta, atölye ve lojman yapılarının dönüştürülmesi ile oluşturulmuştur. Ana taşıyıcı sistemi betonarme olan yapılar, çelik strüktürler ile desteklenmiş, geniş cam açıklıklar kullanılmıştır. Amaç iç-dış arasındaki bağı koparılmamasıdır. Eğitim için oluşturulan yapıların, tarihî dokuya sahip diğer binalar arasında öne çıkmaması tasarımın çıkış noktası olmuştur. Bu gerekçeyle yapılar basit bir dilde kurgulanmıştır (Görsel 5).

Görsel 5: (üstte) Santral İstanbul Enerji Müzesi, İç mekân görünüm. (Alta) Santral İstanbul, Eğitim yapısı örnek, 3 boyutlu modelleme.

Santral İstanbul hakkında yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler; tesisin yeniden işlevlendirilmesinde gerçekleştirilen eylemlerin hedeflerini açıklar niteliktedir. Verilere göre; yerleşime dâhil edilen yeni yapılar ve tarihî binalar özelinde gerçekleşen eklemlemeler, tarihî birikimi vurgulamaya yöneliktir. Bu bağlamda; yerleşim içinde yeniden inşa edilmiş olan ve Çağdaş Sanatlar Müzesi olarak hizmet veren bina, Enerji Müzesi olarak işlevlendirilen makine dairelerinin içine eklenen sirkülasyon unsurları ve iddiasız bir mimari üslupla oluşturulmuş eğitim yapıları incelenmiş ve başlangıçta varsayılan hipotezin çürüdüğü görülmüştür. Yerleşime dâhil edilen bahsedilmiş unsurlar parazit yapılanma olarak nitelendirilmemektedir. Parazit yapılanmalar, yaşamlarının devamlılığı için eklendikleri yapı ya da yapı gruplarından beslenmektedirler. Santral İstanbul bünyesinde planlanmış yeni hacimler ve mevcut üzerindeki yeniden işlevlendirmelerde böyle bir durum gözlemlenmemiştir. Tesisteki iyileştirme işlemleri ve yeni oluşturulan strüktürler tarihî yerleşim için herhangi bir tehdit oluşturmamaktadır.

Müze Gazhane – Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi

16. yüzyılın son çeyreğinde ısı işlem görmüş kömürün yanması ile bir gaz meydana geldiği bilinmektedir. Ancak hava gazın ve kullanılabilirliğinin mucidi Jan Baptista Van Helmont olmuştur. Helmont gazdan bahseden ilk bilim insanıdır. İlerleyen süreçte aktif biçimde kullanılmaya başlanan hava gazı üretiminin, 1840'lı yıllardan itibaren gelişen imkânların yeterli seviyeye ulaşması ile kullanım alanları artmıştır. Türkiye'de hava gazı üretimi, bir önceki başlıkta da bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti sınırları içinde 1853 yılında Dolmabahçe Sarayı için, saraya ait ahırların konumlandığı alanda inşa edilen gazhane ile başlamıştır (Şengüralp, 2017, s. 194-195). Dolmabahçe Gazhanesi'nin ardından inşa edilen Kuzguncuk Gazhanesi ile aydınlatma Anadolu yakasında da başlamıştır (Mazbaşı Bertay, 2012, s. 21). Sultan Abdülaziz'in talimatı ile 1863-65 yılları arasında inşa edilen Beylerbeyi Sarayı'na aydınlatma sağlanabilmesi için planlanan gazhane, 1865 yılında inşa edilmiştir. Kuzguncuk Gazhanesi, ilerleyen süreçte Anadolu yakasının taleplerini karşılamakta yetersiz kalmış ve ikinci bir gazhane yapısının inşasına ihtiyaç duyulmuştur (Mazbaşı Bertay, 2012, s. 22). Kadıköy Kurbağalidere'de, Hasanpaşa semtinde yapılmasına karar verilen yeni gazhaneden sağlanacak hava gazı imtiyazı 1891'de, 50 yıllık bir süre için sanayici Charles George'a verilmiştir (Ergin'den aktaran Şengüralp, 2017, s. 196). Hasanpaşa Gazhanesi, Anadolu yakasının ikinci İstanbul'un ise son gazhane yapılanmasıdır. Gazhane yapısı 1939'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ardından 1945 yılında İstanbul Belediyesi Elektrik Tramvay Tünel İdaresi Genel Müdürlüğü'ne (İETT) devredilmiştir.

Hasanpaşa Gazhanesi'nin üretimi, İstanbul'da yer alan diğer gazhanelerle birlikte 1993 yılında, teknolojik imkânları eskimesi ve yaydığı koku ve dumanın hem işçilerin hem de gazhane çevresinde ikamet eden insanların sağlığı açısından tehdit oluşturması sebebiyle durdurulmuştur (Mazbaşı Bertay, 2012, s. 22; Ercivan, 2004, s. 93). Gazhane yapılarının kapatılmasındaki diğer önemli faktör ise doğalgaz kullanımına geçilmesi ile tesislerin işlevlerini yitirmeleridir. Türkiye'nin önemli endüstri mirasları arasında yer alan Hasanpaşa Gazhanesi bu tarihten itibaren yok olmaya bırakılmıştır. Gazometreleri yerinden sökülmüş ve satılmıştır. Makine dairesi içinde yer alan tüm teknik sistemler yok edilmiş, su gazı tesisi ve tazyik binası kısmen de olsa yıkılmıştır. Yapı adeta bir hurdalık ve çöplük hâline getirilmiştir (Görsel 6). 1994 yılında kalan son parçaları da satılmak üzereyken, İstanbul Teknik Üniversitesi iştiraki ile İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil ettirilmiştir ve SİT alanı ilan edilmiştir (Şengüralp, 2017, s. 198; Ercivan, 2004, s. 93).

Hasanpaşa Gazhanesi'ni İstanbul'da yer alan diğer gazhanelerden ayıran özellikleri boyutu ve şehir içinde yer aldığı konumu olmuştur. “Önce Bostancı'da kurulması düşünülen fabrika, Zonguldak'tan Kazlıçeşme'ye gelen kömürün Kurbağalıdere aracılığıyla mavnalarla taşınmasının kolaylığından faydalanıp Hasanpaşa'da kurulmuştur” (Göklü'den aktaran Ercivan, 2004, s. 93). Gazhane ilk yapıldığında şehrin dışında konumlanmasına rağmen zamanla kent içinde bir alanda, çevresi yerleşim birimleri ile dolu vaziyette kalmış ve Afife Batur'un (2003) belirttiği gibi “adeta kısırılmış, boğulmuş ve kımlıdayacak yeri kalmamış” durumda gelmiştir.

Görsel 6: Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi Restorasyon Öncesi Genel Görünüm.

Gazhaneler, yalnızca tarihî yapı olmaları bakımından değil, 19. yüzyıl teknolojisinin okunmasını sağlayan somut deliller olmaları açısından da önemli sayılmaktadır (Aksoy, 2013). Tarihsel ve toplumsal belleğin kayda değer unsurları arasında yer alan Hasanpaşa Gazhanesi; inşa edildiği tarihsel dönemin üretim fonksiyonlarını ve toplumsal yapısını oldukça açık biçimde ifade eden bir sanayi mirası olarak görülmektedir. Türkiye’de 19.yüzyıldaki yaşam şeklini oluşturmada ve kenti yeniden tanımlamada önemli rol oynamış olan gazhane için, Büyükşehir Belediyesi Yatırım Planlama Müdürlüğü ve İstanbul Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı ortaklaşa bir onarım ve yeniden kullanım projesi geliştirmiştir. Öncülüğünü Prof. Dr. Afife Batur’un yaptığı proje kapsamında incelemeler yapılmış ve yapının rölöveleri çıkarılmıştır. 2000 yılında, gazhanenin “sosyal ve kültürel tesis” olarak yeniden işlevlendirilmesi kararı onaylanmıştır (Şengüralp, 2017, s.201). 2001 yılında ise gazhanenin restitüsyon, restorasyon ve çevre düzenleme projeleri için ilk adım atılmıştır. Bu noktada restorasyon projesi kapsamında, yürütücü Afife Batur ve restorasyon ekibinde bulunan Gülsün Tanyeli, Yıldız Salman, Deniz Aslan, Kani Kuzucular’ın yanı sıra “Gazhane Çevre Gönüllüleri” adını taşıyan ekibin de katkıları büyüktür. “Gazhane Çevre Gönüllüleri”, gazhane bölgesi adına verilen tüm kararları yakından takip etmiş ve gazhanenin akıbetinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Gerekli girişimlere öncü olmuşlar ve gazhanenin korunmasına ilişkin etkinlikler organize etmişlerdir.

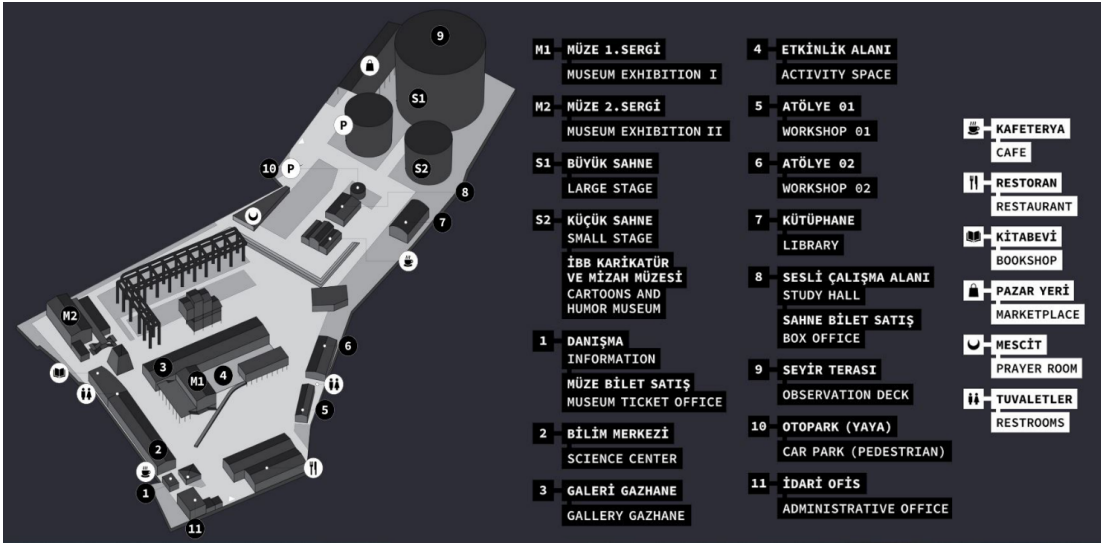
İTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından çalışılan proje bu dönemlerde sponsor bulunamaması vb. sebepler ile hayata geçirilememiş ancak 2008 yılında restorasyonu gerçekleştirilmesi planlanan eserler listesine alınmıştır. 2012 yılında proje, mimari ve mühendislik uygulama projelerinin hazırlanması için Akant Tasarım Restorasyon Uygulama ve Tic. Ltd. Şti.'ne ihale edilmiştir (Atasoy, 2013). 2014 yılına gelindiğinde ise planlanan yeniden işlevlendirme projesi onaylanmış ve 2015 yılında restorasyon süreci resmen başlamıştır. Süreç 2021 yılında sona ermiş ve gazhane yerleşimi “Müze Gazhane” adıyla kamuya açılmıştır (Görsel 7).

Görsel 7: Müze Gazhane Genel Görünüm, 2021.

“Kültür-sanat odaklı bir yaşam alanı” teması ile kurgulanan ve 32.000m²’lik alana yayılan Müze Gazhane yerleşimi bünyesinde, İklim Müzesi, Karikatür ve Mizah Müzesi, Gazhane Galeri, Çocuk Bilim Merkezi, İBB Afife Batur Kütüphanesi, İBB Şehir Tiyatroları’na ait iki tiyatro ve konser salonu, ana meydan, kitapçı, çalışma ve yemek alanları bulunmaktadır (Görsel 8). Buna karşılık yapı ve işletmenin geçmişini anlatan ya da enerji üretiminin tarihine vurgu yapan herhangi bir işlevlendirme bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen işlevlendirmeler dâhilinde Büyükşehir Belediyesi’nin işletmesi altında bulunan otopark, restoran, tiyatro gibi hizmetlere yer verilmiştir. Yerleşim içinde yer alan üç yeme-içme alanı, belediye bünyesine bağlı Beltur A.Ş’ye ve kitapçı hizmeti İBB Kültür A.Ş’ye bağlı İstanbul Kitapçısı’na verilmiştir.

Proje kapsamında, alana girildiği an göze ilk çarpan ve gazhane kapatıldıktan sonra sökülmüş olan ikisi daha küçük toplam 3 gazometre yeniden inşa edilmiştir (Görsel 9). Gazometreler, eskinin bir nevi temsili olacak şekilde kurgulanmış, orijinal yapıya atıfta bulunulmak amaçlanmıştır. İnşa edilen üç gazometre, Hasanpaşa Gazhanesi’nin kuruluşu, ardından 1930’lar sonu 1950’ler arası ve son olarak 1957-1963 yılları arasındaki kapasite artışı ile geçirdiği üç evreyi temsil etmektedir. Bu gazometreler tiyatro, konser, sinema, seyir gibi aktivitelerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla işlevlendirilmiştir. Temizleme binaları ve zamanla kömür deposu hâlini almış olan ancak yapılaşma hedefi fırınları barındırmak olan bina müze amaçlı kullanılmıştır. Bunlara ek, iki adet üretim binası ve düşey fırın yapıları kullanım dışı kalmıştır (Türkay, 2021). Tesisin gece ve gündüz kullanıma uygun olması hedeflenmiştir. Yeniden hayata karışacak gazhane yapılaşmasının her kesimden insana eşit bir hizmet sunması amaçlanmıştır.

Görsel 8: Müze Gazhane Krokisi, 2021.

Görsel 9: Müze Gazhane restorasyonu kapsamında yeniden inşa edilen gazometreler, 2021.

Gazhanede genel anlamda, var olan yapı ve binalar onarılmış ve bu yapıların kullanıma uygun duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak kompleks içinde gerçekleştirilen onarımlarda çeşitli uyumsuzluk ve zıtlıklar görülmektedir. Müze Gazhaneye ait krokide M1-M2 olarak işaretlenmiş olan İklim Müzesi, birbirinden kopuk iki farklı yapı hâlinde kurgulanmıştır (Görsel 8). İlk etapta Santral İstanbul örneğinde görüldüğü gibi enerji müzesi olarak planlanan yapı daha

sonra İBB yönetimi kararı ile İklim Müzesi olarak projelendirilmiştir. Bunun nedeninin, tesisin yıllar boyunca gaz üretimini kömürden yani fosil yakıttan sağlaması sebebi ile gündeme gelebilecek iklim krizi olduğu aktarılmıştır (Uygun, 2020). Bu noktada Anadolu Yakası'nın önemli endüstri miraslarından biri olan bu gazhanenin tarihsel birikimi aktarılmadan, tesisin gelecekte sebep olabileceği koşullar konusunda bilgilendirme yapılmasının tercih edildiği görülmektedir. Verilen krokide S2 olarak işaretlenmiş alanda yer alan İBB Karikatür ve Mizah Müzesi, diğerlerine oranla daha küçük boyutlu olan gazometre yapısı içinde kurgulanmıştır. Gazometreyi küçük sahne ile paylaşmaktadır. Karikatür Müzesi, Kadıköy Hasanpaşa semtinde gazhaneye oldukça yakın konumlanan ve 2016'da restorasyon sonucu açılışı gerçekleştirilen "Karikatür Evi"ne atıfta bulunmaktadır. Karikatür Evi, 1906 yılında inşa edilmiş ve günümüze kadar konut olarak kullanılmış bir yapı içinde kurgulanmıştır. Mizah kültürünü geliştirmeyi, karikatürün tarihsel gelişimini aktarmayı ve değerini yaşatmayı hedeflemiştir (Karikatürevi, 2022). Karikatür Evi, karikatür sanatını geliştirmek ve geleceğe taşımak adına gereklilikleri yerine getirmekteyken yakınında konumlanan gazhane kompleksi içinde de aynı konseptin devam ettirildiği görülmektedir. Bu noktada tıpkı İklim Müzesi için yukarıda ifade edildiği gibi gazhanenin kendi tarihî değerinin aktarılması yerine karikatür kültürüne ve tarihine vurgu yapılmak tercih edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Müze Gazhane adında yer alan "müze" ibaresinin, gazhane yapılaşmasına ait bir sergileme sunmasından değil, karikatür ve iklim temalarındaki müzeleri barındırması nedeni ile kullanıldığı görülmektedir.

Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından ifade edilen tanımlamaya göre müze; "kâr amacı gütmeyen, insanlığın somut ve somut olmayan mirasını ve çevresini eğitim, araştırma ve eğlence amacıyla muhafaza eden, irdeleyen ve sergileyen halka açık, toplumun hizmeti ve gelişiminde kalıcı kurum"dur (UNESCO, 2015). Bu tanımın ardından ICOM 2019 yılında, "yeni müze" tanımından söz etmeye başlamış ve bu tanımda şu ifadeleri kullanmıştır:

Müzeler, geçmiş ve gelecek hakkında eleştirel diyalog için demokratik, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Günümüzün çatışmalarını ve zorluklarını kabul ederek ve ele alarak, eserleri ve örnekleri toplum için güven içinde tutarlar, gelecek nesiller için çeşitli hatıraları korurlar ve tüm insanlar için eşit haklar ve mirasa eşit erişimi garanti ederler. Müzeler kâr amacı gütmeyen, katılımcı ve şeffaftırlar'. (ICOM Paris Olağanüstü Genel Kurulu)

Bahsedilen "yeni müze" tanımına bakıldığında, Müze Gazhane için gerçekleştirilen yeniden işlevlendirmenin, geçmiş ve gelecek hakkında bir diyalog geliştirmediği ve gelecek nesiller için hatıraları korumakta eksik kaldığı anlaşılmaktadır.

Gazhanede yer alan mevcut yapılaşmanın onarılması sonucunda kafeterya, kütüphane ve galeri olarak değerlendirilen binaların, endüstriyel kompleks içinde zıtlık oluşturdukları görülmektedir. Üç yapı da Hasanpaşa Gazhanesi'nin 1891 yılında kuruluşundan 1993 yılında kapanışına kadar çeşitli onarımlar ve güçlendirmelerden geçirilmiştir. Tesisin kapanışı ile harabe hâline gelen bu ve diğer binalar, geçirdikleri onarım süreçleri ve son durumları ile gazhanenin tarihsel sürecini anlatır niteliktedir. Mevcut olanın üzerinde yapılacak güçlendirmeler ile bu yapılar, çağın mimari anlayışına uygun ve endüstri kompleksi içinde karışıklık oluşturmayacak biçimde restore edilmeli ve işlevlendirilmelidir. Böylelikle var olana ve tarihin somut kalıntılarına saygı duyulmuş olacaktır. Ancak Müze Gazhane projesi kapsamında değerlendirilen bu binaların, tercih edilen onarım yöntemleri ile tarihî değerinin yok edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Görsel 10). Ortaya çıkan sonuçta, 130 yıllık endüstri mirası içinde parazit oluşturan yapılanmalar olduğu gözlemlenmektedir. Önceki bölümlerde, parazit eklenmenin konak için çeşitli koşullarda

tehdit oluşturabileceği ve bazı durumlarda konağı tamamen işgal edebileceğinden bahsedilmiştir. İncelemeler doğrultusunda, Müze Gazhane projesi kapsamında gerçekleştirilen onarımların, tarihî gazhane yapısının niteliğini zedelemesi sebebi ile parazit oluşturduğu ve bu parazitlerin tesisin geneline yayılması sebebi ile gazhaneyi işgal ettikleri anlaşılmış ve başlangıçta belirtilen hipotezin doğrulandığı görülmüştür.

Görsel 10: 2014-2021 yılları yapı onarım ve renovasyon işlemleri.

Elde edilen verilere bakıldığında, projenin mekânı bütünsel olarak ele aldığını söylemek mümkündür ancak gerçekleştirilen iyileştirme ve onarımların projenin tarihsel birikimini yansıtmada eksik kaldığı görülmektedir. Müze Gazhane, kendi sosyolojik ve tarihî değerini anlatmadan iklim, mizah gibi konulara yer vermiştir. Gazhane bünyesinde bulunan üç adet gazometrenin yeniden inşa edilmesinin tarihsel aktarımı gerçekleştirilmede yetersiz kaldığı görülmüştür. Tarihî mirasların yeniden fonksiyon kazanarak çağa adapte edilmeleri kapsamında, üzerinde önemle durulması gereken nokta, tekrar değerlendirilen bu yapıların neyi, nasıl koruduğu ve geleceğe nasıl aktardığı olmalıdır. Bu ifadelerle bakıldığında Müze Gazhane’de gözlemlenen majör problemin, yeniden işlevlendirme ile birlikte neyi, nasıl bir yolla aktarmayı tercih etmiş olduğu olarak ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda Müze Gazhane yapısının, İstanbul’daki hava gazı üretiminin tarihini, bu bölgenin korunmasında verilen emekleri ve Gazhane Çevre Gönüllüleri adlı ekibin özverisini yansıtmadığı söylenebilmektedir. Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet dönemine ve kapanışına kadar Türkiye’nin yakın geçmişine tanıklık eden, toplumun hafızasında yer etmiş, bir dönem sivil mücadeleye konu olmuş, yüz yılı aşkın süredir ayakta duran bu endüstri mirasının, tarihî birikimi dokümanete etmeden gelecek nesillere aktarımının mümkün olmayacağı anlaşılmıştır.

Müze Gazhane - Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN SANTRAL İSTANBUL VE MÜZE GAZHANE YAPI KOMPLEKSLERİNE AİT KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ TABLOSU		
	Santral İstanbul	Müze Gazhane
YAPI		
KONUM	Kağıthane/İSTANBUL	Kadıköy-Hasanpaşa/İSTANBUL
TARİH	Kuruluş:1913, Yeniden işlev:2007	Kuruluş:1891, Yeniden işlev:2021
ORJİNAL İŞLEV	Enerji Üretimi: Termik Santral	Enerji Üretimi: Gazhane
BUGÜNKÜ DURUMU	Eğitim Yapısı, Müze, Sergi ve Kültür Sanat Merkezi	Müze, Sergi, Kültür Sanat Merkezi ve Kamusal Alan
İŞLETME	İstanbul Bilgi Üniversitesi	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
TASARIM VE RESTORASYON	EAA -NSMH- Mimarlar ve Han Tümertekin	İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı - AKANT Tasarım Restorasyon Uygulama
İŞLEV-LENDİRME KAPSAMINDA EKLENEN MEKANLAR	Çağdaş Sanatlar Müzesi	İklim Müzesi
	Enerji Müzesi	Karikatür Müzesi
	Eğitim Binaları	Galeri
	Kütüphane	Bilim Merkezi
	Atölyeler	Tiyatro ve Sinema Salonu
	Konut	Çalışma Alanı
	-	Kütüphane
EK HACİMLERİN PARAZİT OLMA DURUMU	<p>Eklenen Çağdaş Sanatlar Müzesi yapısı ve eğitim yapıları, tarihi kompleksin görünürlüğüne zarar vermeyecek nitelikte nötr bir dilde kurgulanmıştır.</p> <p>Tarihi yapının izleri tasarıma ve renovasyona referans oluşturmuştur. Yapıda şeffaf bir izlenim yaratılmak hedeflenmiştir. Kazan daireleri Enerji Müzesi olarak değerlendirilmiştir.</p> <p>Tüm iç mekanizma ve üretim sistemleri aynen korunmuştur. Enerji Müzesi iç mekanına yalnızca ziyaretçilerinin sirkülasyonunun sağlanması amacıyla eklemelerde bulunulmuş, iskele ve basamaklar eklenmiştir.</p> <p>Eskinin önüne geçmeyen eklemeler parazit olarak nitelendirilmemektedir.</p>	<p>Gazometre yapıları yeniden inşa edilmiş, tiyatro, sinema ve konser alanı olarak işlevlendirilmiştir.</p> <p>Temizleme binaları, fırın yapıları müze olarak değerlendirilmiştir.</p> <p>Müze, kafeterya, kütüphane ve galeri olarak işlev kazanan yapılar üzerinde gerçekleştirilen onarımlara bakıldığında, tarihi endüstri kompleksine parazit oluşturduğu görülmektedir.</p> <p>Onarımların tarihi gazhanenin niteliğini zedelediği ve tarihsel birikimini yansıtmada eksik kaldığı görülmüştür.</p> <p>Bu parazitlerin tesisin geneline yayıldıkları, bu sebeple gazhaneyi işgal ettikleri anlaşılmıştır.</p>
<small>Görsel Kaynak: Santral İstanbul: https://emreol.com/project/santralistanbul-contemporary-arts-museum/ Erişim: 03.02.22 Müze Gazhane: https://cazcolik.com/icerik/yeni-acilan-kadikoy-gazhane-istanbul%27un-firsat-bekleyen-sanat-turleri-icin-iyi-bir-firsat-sunuyor Erişim: 03.02.22</small>		

Tablo 1: Yeniden İşlevlendirilen Santral İstanbul ve Müze Gazhane Karşılaştırmalı Analizi.

Sonuc

Santral İstanbul ve Müze Gazhane yapıları üzerinde gerçekleştirilen onarım ve restorasyonlar parazit mimari bağlamında değerlendirildiğinde, Santral İstanbul'a eklenen hacimlerin tarihî yapının niteliğine zarar vermeyecek ölçüde gerçekleştirildiği ve iddiasız bir biçimde kurgulandığı görülmektedir. Ek hacimler tarihî dokunun önüne geçmemiştir. Bununla beraber, tesis içinde mevcut olan makine dairelerinin müze olarak değerlendirilmesi ile tarihî birikimin geleceğe aktarımı sağlanmıştır. Eklemlenmeler endüstri mirası için tehdit oluşturmamıştır ve parazit olarak değerlendirilmemiştir. Müze Gazhane projesinde ise Santral yerleşkesinin aksine, endüstri mirasının parazit yapılanmadan etkilendiği ve tarihî niteliğini yitirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Yapılan onarımlarda tarihsel niteliğin göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Türkiye'de inşa edilmiş son gazhane yapısının, inşa edilme amacı olan hava gazı üretimine dair tarihî birikimi aktarılmamış, gazhane dışı konularda bilgilendirme amaçladığı görülmüştür. Yeniden işlevlendirme ve bu kapsamda gerçekleştirilen iyileştirme işlemleri yapıtın niteliğine etki eden işlemlerdir. Bu iki örnekte de görüldüğü üzere işlevlendirme kapsamında tercih edilen onarım ve yapım yöntemleri yapıta bazı durumlarda zarar verirken bazı durumlarda olumlu etkiler bırakabilmektedir. Yapı için tercih edilen fonksiyon yapıtın geçmişini yansıtmalı, yeniden hayat bulduğu bugünüyle bağlantı kurmalıdır. Bu şekilde işlevlendirilmiş yapılarda endüstri mirasları yaşatılmış olacaktır.

Kaynaklar

- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?mevzuatno=2863&mevzuattur=1&mevzuattertip=5> Erişim Tarihi: 17.12.2021.
- Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Arkitektüel. (2017, 7 Ekim). Santral İstanbul. 26 01. 2022 tarihinde <https://www.arkitektuel.com/santralistanbul/#comments> adresinden erişilmiştir.
- Atasoy, Z. B. (2013, 12 Mart). Hasanpaşa Gazhanesi'nin bilinmeyen geleceği. <https://www.arkitera.com/haber/hasanpasa-gazhanesinin-bilinmeyen-gelecegi/> Erişim Tarihi: 03.02.22.
- Batur, A. (2003). Katılımcı görüşleri. *Hasanpaşa Gazhanesi Kültür ve Sanat Merkezi alternatif stratejik yönetim projesi sonuç dokümanı* içinde (ss. 81-83). İstanbul: Papirüs Basım.
- Çelik, A. (2021). *Tarihî yapılarda yeni eklerin yapı ve doku ile ilişkisinin tasarım kavramları açısından irdelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çörekcioğlu, F. T. (2021) Parazit mimarlık. *Çevrimiçi tasarım stüdyosu deneyimleri seminerler, projeler* içinde (ss. 76-93). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Dedehayır, H. (2010). *Yerelden ulusala ulusaldan evrensele koruma bilincinin gelişim süreci*. İstanbul: Stil Matbaacılık.
- Dervişoğlu Okandan G. (2016). İşletmecilik tarihinde modernden postmoderne bir yolculuk: Silahtarağa Elektrik Santrali'nden Santralistanbul'a süreklilik ve değişim. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, ss. 40-48.
- Durmuş, C. (2019). Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme sürecinde iç mekân analizi: Konya Tantavi Ambarı örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.
- Ercivan, A. (2004). *Gazhanelerin yeniden işlevlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık Anasanat Dalı, İstanbul.

Ersen, A. (2011). John Ruskin 1819-1900 ve konservasyon hareketi. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 6, ss.52-60.

Ersen, A. (2015). Ee Viollet-Le-Duc stilistik rekonpozisyon “üslup birliği” anlayışı ve rekonstrüksiyon düşüncesinin kökenleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 14, ss. 3-16.

Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.

ICOM (2019, 25 Temmuz). ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to a vote. 04.02. 2022 tarihinde <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> adresinden edinilmiştir.

ICOMOS (1994). Nara özgünlük belgesi. 17 .12. 2021 tarihinde http://www.icomos.org.tr/dosyalar/icomotr_tro756646001536913861.pdf adresinden edinilmiştir.

Karikatür Evi. (2022). Hakkımızda. 04.02 2022 tarihinde <http://karikaturevi.kadikoy.bel.tr/karikaturevi/hakkimizda> 04.02 adresinden edinilmiştir.

Kıraç, B. (2001). *Türkiye’deki sanayi yapılarının günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmesi konusunda bir yöntem araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kıraç, B. ve Kaptı, M. (2004). Monografik bir çalışma: Silahtarağa Elektrik Fabrikası. *Eyüpsultan Sempozyumu VIII* içinde (ss. 28-39). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Kuşçuoğlu, G. Ö. ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2 (1), ss. 58-67.

Köksal T. G. ve Ahunbay Z. (2006). İstanbul’daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri, *İTÜ Dergisi*, 5 (2), 125-136.

Maccario Kuruoğlu, N. (2002). Müzelerin eğitim ortamı olarak kullanımı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 275-285.

Mahrebel, H. A. (2006). *Tarihi yapılarda taşıyıcı sistem özellikleri, hasarlar, onarım ve güçlendirme teknikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Mazbaşı Berktaş, H. (2012). *Kadıköy Hasanpaşa Bölgesi’nin tarihi çevre analizi ve sıhhileştirme önerileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Merdim, E. (2013, 26 Nisan). Santralistanbul enerji müzesi. *Arkitera*.26.01.2022 tarihinde <https://www.arkitera.com/proje/santralistanbul-enerji-muzesi/> adresinden edinilmiştir.

Özsırkıntı Kasap H. (2014). Endüstri yapılarının dönüşümü sonucunda ortaya çıkan loft yapıları ve estetik, *Artium*, 2(2), ss.151-164.

Piran, D. (2016). *Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pit, M., Steller, K. ve Streng, G. (2017). Parasitic Architecture. 20.12. 2021 tarihinde <https://www.yumpu.com/en/document/read/11368808/parasitic-architecture-gerjanstreng> adresinden erişilmiştir.

Seçer Kariptaş, F. (2019). *Endüstriyel miras kavramı çerçevesinde endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi ve elektrik santralleri örneği üzerinden analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Şengüralp, C. (2017). *Kentsel çöküntü alanlarının sanat yapıtıyla dönüşümü: Hasanpaşa Gazhanesi için bir proje*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Türkay, B. (2021, 16 Ekim). 130 yıllık miras: Müze Gazhane. *Artdog İstanbul*. 03.02. 2022 tarihinde <https://artdogistanbul.com/130-illik-miras/> adresinden edinilmiştir.

Uğursal, S. (2011). *Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu (2015). Müze ve koleksiyonların çeşitlilikleri ve toplumdaki görevlerinin korunması ve geliştirilmesine ilişkin tavsiye kararı. 04.02. 2022 tarihinde https://www.unesco.org.tr/pages/159/176/#_edn2 adresinden edinilmiştir.

Uygun, G. (2020, 13 Ekim). Gazhane, “iklim müzesi” oluyor. *Gazete Kadıköy*. 03. 02. 2022 tarihinde <http://www.gazetekadikoy.com.tr/cevre/gazhane-iklim-muzesi-oluyor-h16746.html> adresinden edinilmiştir.

Üskün Demirkaya, F. ve Maçka Kalfa, S. (2017). Biyolojik yaşam şeklinden mimari ürüne: konak binada parazitik mimari. *Fen, Matematik, Mühendislik ve Doğa Araştırmaları* içinde (ss. 242-250). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Yıldız C. (2019). *Endüstriyel yapıların yeniden işlevlendirilmesinin Museum Der Arbeit (Almanya) ve Santral İstanbul (Türkiye) örneği üzerinden değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: (üstte) Silahtarağa Elektrik Santrali, Haliç. <https://kulturenvanteri.com/yer/silahtarağa-elektrik-santrali/#16/41.067447/28.945933> Erişim Tarihi: 26.01.22.

(altta) Santral İstanbul Yerleşkesi, Haliç kıyısından görünüm. <https://emrearolat.com/project/santralistanbul-contemporary-arts-museum/> Erişim Tarihi: 26.01.22.

Görsel 2: 2000 ve 2005 yıllarına ait vaziyet planları, ek yapıların yerleşim şemaları. Nevzat Sayın Mimarlık Hizmetleri. <https://www.nsmh.com/Santralistanbul> Erişim Tarihi: 26.01.22.

Görsel 3: (üstte) Çağdaş Sanatlar Müzesi dış cephe görünüm. <https://www.archilovers.com/projects/132215/santral-istanbul-museum-of-contemporary-arts.html> Erişim Tarihi: 26.01.22.

(Sağda) Yeniden inşa edilmiş yapının plan şemaları ve bağlantı köprülerinin görünümü. <https://www.archilovers.com/projects/132215/santral-istanbul-museum-of-contemporary-arts.html> Erişim Tarihi: 26.01.22.

(Altta) Çağdaş Sanatlar Müzesi gece görünüm. <https://www.archilovers.com/projects/132215/santral-istanbul-museum-of-contemporary-arts.html> Erişim Tarihi: 26.01.22.

Görsel 4: Santral İstanbul Çağdaş Sanatlar Müzesi, iç mekân görünüm. Emre Arolat Architects <https://emrearolat.com/project/santralistanbul-contemporary-arts-museum/> Erişim Tarihi: 26.01.22.

Görsel 5: (üstte) Santral İstanbul Enerji Müzesi, İç mekân görünüm. <http://www.arkiv.com.tr/proje/santralistanbul-enerji-muzesi/1817> , <https://www.arkitektuel.com/santralistanbul/> Erişim Tarihi: 26.01.22.

(altta) Santral İstanbul, Eğitim yapısı örnek, 3 boyutlu modelleme. <https://v3.arkitera.com/p190-santralistanbul.html?year=&aID=1464> Erişim Tarihi: 26.01.22.

Görsel 6: Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi Genel Görünüm. <http://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/hasanpasa-gazhanesi-nin-bilinmeyen-gelecegi-h3831.html> Erişim Tarihi: 02.02.22.

Görsel 7: Müze Gazhane Genel Görünüm, 2021. <https://muzegazhane.istanbul/#about> Erişim Tarihi: 02.02.22.

Görsel 8: Müze Gazhane Krokisi, 2021. <https://muzegazhane.istanbul/#kroki> Erişim Tarihi: 03.02.22.

Görsel 9: Müze Gazhane restorasyonu kapsamında yeniden inşa edilen gazometreler, 2021.
<https://ozgurdenizli.com/gazhaneden-musterek-haneyeye/> Erişim Tarihi: 03.02.22.

Görsel 10: 2014-2021 yılları yapı onarım ve renovasyon işlemleri karşılaştırma.
<https://www.kadikoylife.com/hasanpasa-gazhanesi%20%92nde-donusumun-temelleri-atiliyor%20%85/>, <http://www.gazetekadikoy.com.tr/cevre/gazhane-iklim-muzesi-oluyor-h16746.html>,
<https://kulturenvanteri.com/yer/hasanpasa-gazhanesi/#16/40.997139/29.0434> Erişim Tarihi: 04.02.22.

